

P. PASTURE, *De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België 1944 - 1973*. KUL, 1992, Prom.: L. Wils.

In het Belgisch maatschappelijk leven neemt de christelijke arbeidersbeweging, met haar conglomeraat van deelorganisaties, een vooraanstaande plaats in. Zij is geweldig goed uitgebouwd en staat op tal van domeinen zeer sterk, zowel op economisch gebied als sociaal en in de 'zachte' sector. Honderdduizenden zijn lid van één, niet zelden van meerdere deelorganisaties. De beweging is bepaald niet het zwakke broertje van de socialistische arbeidersbeweging, integendeel : sedert de Tweede Wereldoorlog is de LCM het grootste ziekenfonds, het ACV heeft op het einde van de jaren vijftig het ABVV in aanhang bijgehaald en de BAC Spaarbank is de tweede

grootste private spaarbank. Haar invloed reikt tot ver achter de politieke coulissen.

Dat is in andere Europese landen wel anders. Waar zij ooit heeft gebloeid, heeft zij de tand des tijds niet weerstaan. In Duitsland gingen de Christliche Gewerkschaften samen met de Weimar-republiek in 1933 ter ziele; na de oorlog werd een eenheidsvakbeweging opgelegd. In Frankrijk vormde de katholieke vakbeweging Confédération Française des Travailleurs Chrétiens (CFTC) zich in 1963 onder druk van een interne oppositiebeweging om tot Confédération Française Démocratique du Travail (CFDT), waarbij elke referentie aan de katholieke sociale leer en de vroegere confessionele basisprincipes werd geschrapt. De apostolaatsbeweging Action Catholique Ouvrière (ACO) is er nooit in geslaagd de massa's te bereiken. In Nederland kon de katholieke arbeidersbeweging, die er nochtans tot in de jaren vijftig zeer sterk was uitgebouwd, zich evenmin handhaven : de brede standsorganisatie (KAB) verschaalde tot een vakbond (NKV), die in 1981 fusioneerde met de socialistische vakbeweging. Nergens in Europa heeft de christelijke arbeidersbeweging een zo dominante positie weten te veroveren als in België, althans als in Vlaanderen.

De centrale vragen van deze studie zijn dan ook :

1) Hoe komt het dat de christelijke arbeidersbeweging als dusdanig in België is blijven bestaan, daar waar zij in vele andere landen ten onder is gegaan?

2) Welke factoren kunnen de groei en de machtsuitbreiding van de beweging in België verklaren?

Het corpus van deze studie bestaat uit een systematische analyse in zeven chronologisch opgebouwde hoofdstukken van de evolutie van de christelijke arbeidersbeweging in haar geheel na de Tweede Wereldoorlog tot begin de jaren zeventig.

Eerst wordt nagegaan hoe de beweging de Tweede Wereldoorlog heeft overleefd. Ook zij had uiteraard geleden : sommige activiteiten waren opgeschort, andere hadden zich integendeel kunnen ontplooiën. Een herstructurering drong zich op. Maar er was meer. Na de oorlog staken de krachten de kop op die streefden naar een grondige vernieuwing van het maatschappelijk leven en die de vertrouwde verzuilde structuren wilden doorbreken. Er bleek echter al gauw dat er van een syndicale doorbraak geen sprake kon zijn. In Wallonië hanteerde de tijdens de bezetting uit de christelijke arbeidersbeweging gegroeide Mouvement Populaire des Familles (MPF) steeds radicalere apostolaatsmethodes, waardoor hij afstand nam van de andere sociale organisaties van de beweging. Maar zowel de kerkelijke overheid als de christelijke arbeidersbeweging zelf riepen die ontwikkeling een halt toe. Op politiek vlak streefde de verzetspartij Union Démocratique Belge (UDB) naar een politieke hergroepering op travaillistische basis; zij appeleerde daarbij rechtstreeks aan de christelijke arbeiders. De oude katholieke partij vernieuwde zich grondig en sneed de structurele banden met de standsorganisaties door. In de katholieke wereld was er immers een sterke stroming die komaf wilde maken met de vooroorlogse confessionele partijpolitiek. Maar in de praktijk viel alles vrij snel weer in de oude plooi, onder meer door de scherpe ideologische polarisatie rond de collaboratieproblematiek en de koningskwestie. De UDB overleefde de confrontatie met de kiezer niet en feitelijke banden kluisterden het ACW als vanouds aan de CVP, die meer nog dan vroeger de spil zou worden van de katholieke zuil.

Ondanks de menige moeilijkheden na de bevrijding namen de ledenaantallen van de beweging in de naoorlog een hoge vlucht en groeide de beweging in macht en aanzien. Dat had veel te maken met de uitbreiding van de verplichte sociale zekerheid en de verdere uitbouw van de overleconomie. Het tweede hoofdstuk beschrijft hoofdzakelijk de verhouding tussen de staat en de sociale organisaties, met de sociale zekerheid als centrale invalshoek. Daaro- ver bleken zware meningsverschillen te bestaan, die vooral in de jaren vijftig tot zeer ernstige spanningen leidden, enerzijds tussen

christen-democraten en socialisten, maar anderzijds ook intern in de beweging zelf. De zgn. 'schoolstrijd' draaide niet alleen om 'scholen en centen', de organisatie van de sociale zekerheid, de financiering van de ziekteverzekering en het probleem van de financiële verantwoordelijkheid van de ziekenfondsen (!) vormden een zeer belangrijke en door de historiografie sterk onderschatte factor in de strijd tegen de regering-Van Acker.

Het derde hoofdstuk analyseert de uitbouw van de overlegeconomie. In tegenstelling tot wat vaaak wordt gedacht, beschikte de christelijke arbeidersbeweging na de oorlog over een coherente visie, op een fundamentele maatschappijhervorming, geïnspireerd op het christelijk personalisme en nogal 'corporatistisch' van uitzicht. Op sociaal en economisch vlak streefde de beweging naar afzonderlijke paritaire organen op nationaal, sectorieel en zelfs op ondernemingsniveau. Globaal genomen beantwoordde de naoorlogse overlegeconomie in haar structuren grotendeels aan haar eisen, op uitzondering van de onderneming, waar de raad van bestuur niet werd uitgebreid tot de werknemersafgevaardigden. Daarmee werd evenwel het onderliggende ideaal van harmonische sociale verhoudingen nog niet bereikt. In de jaren zestig steunde de beweging de algemene tendens naar een soepele sociale en economische planning of 'programmatie'.

De gestage uitbouw van de overlegeconomie had ingrijpende gevolgen voor de arbeidersbeweging, inzonderheid voor de vakbeweging, waarvan de algemeen-maatschappelijke invloed en het relatieve gewicht in de arbeidersbeweging zelf sterk toenamen. Zo nam het belang van de deskundigen in de studiediensten sterk toe. Maar men mag de breuk met het verleden toch ook niet te scherp stellen : klachten over een te grote invloed van het personeel (de vrijgestelden) op het beleid, over het gewicht van vele passieve leden en over de afstand tussen top en basis vormden lang vóór de jaren zestig al een klassiek refrein.

Het vierde hoofdstuk gaat dieper in op de betekenis van het christelijk karakter voor de beweging en de veranderingen die er daarin zijn opgetreden. Dit christelijk karakter wordt heel ruim opgevat en omvat tevens de integratie van de beweging in de katholieke wereld. Er wordt geschetst hoe de christelijke arbeidersbeweging voor haar programma inspiratie zocht bij de katholieke sociale leer en het personalisme van vooral Franse filosofen en theologen, en hoe zij daarbij merkwaardig pragmatisch bleef. Het religieuze apostolaat had in de Belgische christelijke arbeidersbeweging een heel sociale dimensie : de morele en de materiële 'verheffing' van de arbeider gingen volgens haar hand in hand, en daarom moesten sociale en apostolische actie samen gebeuren in een brede, christelijke beweging (het 'Belgische model'). Overigens stelde de beweging nauwelijks eisen aan haar leden; al van vóór 1940 werd alleen van militanten en leiders een actief sociaal en kerkelijk engagement verwacht. De katholieke wereld vormde toen nochtans een relatief grote eenheid, hoewel er tussen de onderscheiden delen ervan, zo onder meer tussen de verschillende sociale organisaties en tussen de christelijke arbeidersbeweging en de CVP, regelmatig zware spanningen heersten.

Al van in de jaren twintig, maar na de Tweede Wereldoorlog met steeds meer nadruk, kwam er vanuit bepaalde theologische en pastorale middens kritiek op confessionele politieke en later sociale organisaties. Vooral vanuit Frankrijk – we spreken daarom van het 'Franse model' als alternatief voor de Belgische, brede, visie op apostolaat – werd gepleit om het confessioneel karakter van politieke en sociale organisaties af te bouwen en dan ook de onderlinge banden te verbreken opdat de kerk zich volledig zou kunnen toeleggen op haar religieuze taak. De Belgische christelijke arbeidersbeweging heeft zich evenwel met succes tegen deze visie weten te verweren. Tegen de toenemende secularisatie en ontkerstening stond zij echter vrij machteloos : ook binnen de beweging hadden kerk en christendom al van in de late jaren zestig voor steeds minder mensen nog reële betekenis. Toch bleef er een gemeenschappelijke waardengevoeligheid bestaan en bleef er ruimte

voor expliciet religieuze momenten. Overigens werd de verhouding tussen katholieken en socialisten na het schoolpact en de wet-Leburton op de ziekteverzekering niet zozeer meer door ideologische tegenstellingen bepaald - waarvan de betekenis snel afnam - maar veeleer door concurrentie, die ruimte liet voor een vruchtbare samenwerking op politiek en syndicaal vlak maar die tegelijk een al te verre gaande toenadering in de weg stond.

Deze studie bevestigt in het vijfde hoofdstuk de hypothese van de Leuvense historicus Lode Wils dat de christelijke arbeidersbeweging ook na de Tweede Wereldoorlog verstrengeld is gebleven met de Vlaamse beweging. Hoewel de nationale deelorganisaties zoals het ACW zich vanwege hun unitair-nationale structuur zich inzake Vlaamse eisen op de vlakte hebben gehouden - ook inzake de vernederlandsing van het bedrijfsleven - is het Vlaamse karakter van de beweging in Vlaanderen, inzonderheid van de KWB, KAV en KAJ-VKAJ, onloochenbaar. Bovendien hebben heel wat ACW-politici als Geeraard Van den Daele, Jos De Saeger en Jan Verroken op politiek vlak heel wat belangrijke Vlaamse initiatieven genomen. Aan de andere zijde van de taalgrens is het merkwaardig dat, hoewel de Waalse beweging vanouds vooral door socialisten werd gedragen en de katholieken tot ver in de jaren zestig nationaal-Belgisch dachten, heel wat militanten van de franstalige christelijke arbeidersbeweging mede vanuit hun minderheidspositie in de beweging zelf, al in 1945 gevoelig bleken voor de Waalse grieven. De zeker na 1960 snel toenemende Waalse gevoeligheid leidde in de jaren zestig tot ernstige communautaire spanningen in de beweging. De franstaligen, die aanvankelijk vooral voor meer zeggenschap in de beweging ijverden, streefden in de jaren zestig veeleer naar meer autonomie. Toch wisten de nationale deelorganisaties een te blijven, maar ACW en MOC groeiden uit elkaar.

Vooraf in de jaren zestig, dat blijkt in hoofdstuk zes, kreeg het arbeidersvraagstuk - althans volgens de christelijke arbeidersbeweging - enigszins een ander uitzicht. Vier aspecten van deze problematiek worden nader bekeken. Eerst wordt beschreven

hoe de beweging als antwoord op de toenemende diversificatie van de arbeidersstand zichzelf steeds vaker definieerde als een 'werknemers'-beweging en minder als een 'arbeiders'-beweging. Vervolgens wordt de integratie van de bedienden in het ACV geanalyseerd. Ook aan de vrouwen wordt aandacht geschonken : in welke mate bereikte de beweging de vrouwen en welke opvattingen leefden er over de arbeidende vrouw? Wat dat laatste betreft, moet de rol van de KAV/Vie Féminine worden onderstreept. Tenslotte wordt de ietwat bijzondere positie van de LCM in de beweging belicht. Met de uitbreiding van de verplichte sociale zekerheid voor werknemers in 1945 werd de verankering van de LCM in de arbeidersbeweging versterkt, maar hij bleef andere sociale klassen verzekeren en met de veralgemening van de verplichte sociale zekerheid tot allen kreeg hij opnieuw een duidelijk interstandelijk karakter.

De jaren vanaf ca. 1965 tot ca. 1973 zijn ofwel als het einde van een era, ofwel als een nieuw begin, ofwel als beide te beschouwen, maar alleszins gebeurde er zoveel nieuw dat aan deze periode een apart hoofdstuk is gewijd. Het waren de jaren van de contestatie en de heropflakking van de klassenstrijd, waarbij de beweging zelf mee onder vuur kwam. Zij radicaliseerde haar opvattingen aanzienlijk en pleitte voor meer participatie en democratie op alle niveaus - op het werk, in de kerk, in de politiek -, voor een democratischer planeconomie in dienst van de mens-verbruiker en voor meer welzijn naast meer welvaart. Tevens diversificeerde zij haar activiteitenpallet, wat haar geen windeieren opleverde. Maar van de vele dromen kwam niet veel in huis, en dat niet alleen omdat vanaf ca. 1973 een harde en zwaar onderschatte economische crisis uitbrak. Oproepen tot travaillisme of progressieve frontvorming bijvoorbeeld sloegen niet echt aan en integendeel, het syndicaal front dat in de jaren zestig in alle stilte was opgebouwd, vertoonde barsten en de organistarische verzuiling werd opnieuw bevestigd, onder meer in de discussies over het cultuurpact en de herziening van het schoolpact. Maar in Wallonië haakte de MOC zich los van de PSC.

Wanneer we thematisch de evolutie van de christelijke arbeidersbeweging tussen 1945 en 1973 overlopen, valt misschien niet voldoende op hoezeer zij in die dertig jaar van gedaante is veranderd. Ondanks de vele problemen was de beweging in de fifties een duidelijk geheel en droeg zij een duidelijke stempel : zij was katholiek en ouvriëristisch. Apostolaat betekende 'verovering'. De sociale, economische en in Vlaanderen zelfs politieke actie waren daar nauw mee verweven. Dertig jaar later was het gemeenschappelijk engagement vanuit de plaatselijke afdelingen sterk verminderd en in de sociaal-economische takken zo goed als opgedroogd. Bovendien gingen de deelorganisaties ieder hun eigen weg, de gemeenschappelijke behuizing en het gemeenschappelijk bodensysteem verdwenen. Programmatorisch had de beweging een metamorfose ondergaan - maar eenzelfde personalistische grondhouding bleef herkenbaar. De religieuze dimensie was een zaak geworden van een kleine maar niettemin invloedrijke minderheid.

In het besluit wordt de ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging in België vergeleken met deze in Frankrijk en Nederland. De verschillen worden vooreerst in verband gebracht met de verschillende structuur van de beweging in Frankrijk, Nederland en België. In Frankrijk zijn de sociale en de apostolische activiteiten steeds gescheiden geweest, en is er geen politieke christen-democratie tot (blijvende) ontwikkeling kunnen komen. In Nederland is er ook geen bevredigende structuur gevonden voor de diverse activiteiten. De relatie tussen vakbeweging en 'standsorganisatie' werd nooit echt uitgeklaard, waardoor deze laatste uiteindelijk helemaal in de verdrukking kwam. Bovendien wist de Nederlandse KAB/NKV nooit de bedienden, een sterk aan betekenis groeiende groep, te winnen. In België bestond na de oorlog een soepele structuur, die tot op heden stand heeft gehouden en zorgde voor een (relatieve) stabiliteit. Kenmerkend voor deze structuur was enerzijds de grote autonomie en wederzijdse steun voor de deelorganisaties, maar anderzijds ook de mogelijke controle op eventuele devianties.

Misschien tot verrassing van velen blijkt ten tweede dat de christelijke arbeidersbeweging in België heel wat minder confessioneel en klerikaal was dan haar Nederlandse en Franse zusterbewegingen : zo was de invloed van de geestelijkheid in het beleid geringer, werd er pragmatischer omgesprongen met de katholieke sociale leer en was de 'toetredingsdrempel' veel lager. Daardoor was de beweging in België veel minder kwetsbaar voor binnenkerkelijke stromingen die aanstuurden op ontzuiling en deconfessionalisering en voor de crisis in de kerk van de jaren zestig, en 'seculariseerde' zij als het ware mee met haar omgeving. Doordat haar karakter als sociale beweging altijd al zo belangrijk was, veroorzaakte de verzwakking van de christelijke dimensie ten derde geen plotse 'ontdekking' van de arbeidersklasse die de katholieke solidariteit doorbrak, zoals dat in Frankrijk en Nederland wel enigszins gebeurde.

Bij nader toezien blijken evenwel niet alleen ideologische factoren van belang. Essentieel was tevens dat zowel in Frankrijk als in Nederland een fundamentele verandering zich opdrong. In Frankrijk vooral omdat de arbeidersmassa nooit werd bereikt, in Nederland omdat de katholieke arbeidersbeweging in een diepe crisis en verval verkeerde. In dit verband toont een vergelijking van de rol van de deskundigen-intellectuelen in de onderscheiden christelijke arbeidersbewegingen aan hoe deskundigen-intellectuelen vanuit vergelijkbare posities en functies maar vanuit een verschillend perspectief in Nederland en Frankrijk streefden naar andere structuren, maar integendeel in België zochten naar een actuele legitimatie van de bestaande structuren.

Uiteindelijk werd de feitelijke ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging in België bepaald door een veelheid van factoren, waarbij de evolutie in haar identiteit enerzijds en haar groei en machtsuitbreiding anderzijds nauw met elkaar verweven waren, waarbij oorzaak en gevolg sterk op elkaar inwerkten en waarbij het wellicht ook anders had gekund.

Het was anderzijds geen toeval dat precies Bekaert de spil was van de modernistische vleugel van het patronaat. Hij had immers de hoofdgroep metaalverwerkende nijverheid geleid en sterk de nadruk gelegd op de modernisering van het productieapparaat, dat wel een "fordistisch systeem" kon schragen.

Deze tweedeling van het patronaat toont aan dat de overgang van corporatisme naar overlegeconomie geen rechtlijnig proces geweest is.

Welke factoren zijn nu bepalend voor de ontwikkeling van het corporatisme? Ons onderzoek toont aan dat, meer dan tot nu toe het geval geweest is, de analyse van het corporatisme moet gebeuren tegen de achtergrond van de evolutie van de politieke krachtsverhoudingen. Anderzijds dient het patronaat meer centraal te staan in het onderzoek, en de band gelegd met de economische structuur van de sector. Naast deze elementen zijn natuurlijk ook andere factoren van belang, ik denk aan ideologische tradities, het optreden van de staat en de evolutie van de arbeidsmarkt. De complexe onderlinge wisselwerking van deze factoren tegen de achtergrond van de mutatie van de politieke krachtsverhoudingen bepalen de opeenvolgende transformaties van en kansen voor het corporatisme.

P. PASTURE, *De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België 1944 - 1973*. KUL, 1992, Prom.: L. Wils.

In het Belgisch maatschappelijk leven neemt de christelijke arbeidersbeweging, met haar conglomeraat van deelorganisaties, een vooraanstaande plaats in. Zij is geweldig goed uitgebouwd en staat op tal van domeinen zeer sterk, zowel op economisch gebied als sociaal en in de 'zachte' sector. Honderdduizenden zijn lid van één, niet zelden van meerdere deelorganisaties. De beweging is bepaald niet het zwakke broertje van de socialistische arbeidersbeweging, integendeel : sedert de Tweede Wereldoorlog is de LCM het grootste ziekenfonds, het ACV heeft op het einde van de jaren vijftig het ABVV in aanhang bijgehaald en de BAC Spaarbank is de tweede

grootste private spaarbank. Haar invloed reikt tot ver achter de politieke coulissen.

Dat is in andere Europese landen wel anders. Waar zij ooit heeft gebloeid, heeft zij de tand des tijds niet weerstaan. In Duitsland gingen de Christliche Gewerkschaften samen met de Weimar-republiek in 1933 ter ziele; na de oorlog werd een eenheidsvakbeweging opgelegd. In Frankrijk vormde de katholieke vakbeweging Confédération Française des Travailleurs Chrétiens (CFTC) zich in 1963 onder druk van een interne oppositiebeweging om tot Confédération Française Démocratique du Travail (CFDT), waarbij elke referentie aan de katholieke sociale leer en de vroegere confessionele basisprincipes werd geschrapt. De apostolaatsbeweging Action Catholique Ouvrière (ACO) is er nooit in geslaagd de massa's te bereiken. In Nederland kon de katholieke arbeidersbeweging, die er nochtans tot in de jaren vijftig zeer sterk was uitgebouwd, zich evenmin handhaven : de brede standsorganisatie (KAB) verschaalde tot een vakbond (NKV), die in 1981 fusioneerde met de socialistische vakbeweging. Nergens in Europa heeft de christelijke arbeidersbeweging een zo dominante positie weten te veroveren als in België, althans als in Vlaanderen.

De centrale vragen van deze studie zijn dan ook :

1) Hoe komt het dat de christelijke arbeidersbeweging als dusdanig in België is blijven bestaan, daar waar zij in vele andere landen ten onder is gegaan?

2) Welke factoren kunnen de groei en de machtsuitbreiding van de beweging in België verklaren?

Het corpus van deze studie bestaat uit een systematische analyse in zeven chronologisch opgebouwde hoofdstukken van de evolutie van de christelijke arbeidersbeweging in haar geheel na de Tweede Wereldoorlog tot begin de jaren zeventig.

Eerst wordt nagegaan hoe de beweging de Tweede Wereldoorlog heeft overleefd. Ook zij had uiteraard geleden : sommige activiteiten waren opgeschort, andere hadden zich integendeel kunnen ontplooiën. Een herstructurering drong zich op. Maar er was meer. Na de oorlog staken de krachten de kop op die streefden naar een grondige vernieuwing van het maatschappelijk leven en die de vertrouwde verzuilde structuren wilden doorbreken. Er bleek echter al gauw dat er van een syndicale doorbraak geen sprake kon zijn. In Wallonië hanteerde de tijdens de bezetting uit de christelijke arbeidersbeweging gegroeide Mouvement Populaire des Familles (MPF) steeds radicalere apostolaatsmethodes, waardoor hij afstand nam van de andere sociale organisaties van de beweging. Maar zowel de kerkelijke overheid als de christelijke arbeidersbeweging zelf riepen die ontwikkeling een halt toe. Op politiek vlak streefde de verzetspartij Union Démocratique Belge (UDB) naar een politieke hergroepering op travaillistische basis; zij appeleerde daarbij rechtstreeks aan de christelijke arbeiders. De oude katholieke partij vernieuwde zich grondig en sneed de structurele banden met de standsorganisaties door. In de katholieke wereld was er immers een sterke stroming die komaf wilde maken met de vooroorlogse confessionele partijpolitiek. Maar in de praktijk viel alles vrij snel weer in de oude plooi, onder meer door de scherpe ideologische polarisatie rond de collaboratieproblematiek en de koningskwestie. De UDB overleefde de confrontatie met de kiezer niet en feitelijke banden kluisterden het ACW als vanouds aan de CVP, die meer nog dan vroeger de spil zou worden van de katholieke zuil.

Ondanks de menige moeilijkheden na de bevrijding namen de ledenaantallen van de beweging in de naoorlog een hoge vlucht en groeide de beweging in macht en aanzien. Dat had veel te maken met de uitbreiding van de verplichte sociale zekerheid en de verdere uitbouw van de overleconomie. Het tweede hoofdstuk beschrijft hoofdzakelijk de verhouding tussen de staat en de sociale organisaties, met de sociale zekerheid als centrale invalshoek. Daarover bleken zware meningsverschillen te bestaan, die vooral in de jaren vijftig tot zeer ernstige spanningen leidden, enerzijds tussen

christen-democraten en socialisten, maar anderzijds ook intern in de beweging zelf. De zgn. 'schoolstrijd' draaide niet alleen om 'scholen en centen', de organisatie van de sociale zekerheid, de financiering van de ziekteverzekering en het probleem van de financiële verantwoordelijkheid van de ziekenfondsen (!) vormden een zeer belangrijke en door de historiografie sterk onderschatte factor in de strijd tegen de regering-Van Acker.

Het derde hoofdstuk analyseert de uitbouw van de overlegeconomie. In tegenstelling tot wat vaaak wordt gedacht, beschikte de christelijke arbeidersbeweging na de oorlog over een coherente visie, op een fundamentele maatschappijhervorming, geïnspireerd op het christelijk personalisme en nogal 'corporatistisch' van uitzicht. Op sociaal en economisch vlak streefde de beweging naar afzonderlijke paritaire organen op nationaal, sectorieel en zelfs op ondernemingsniveau. Globaal genomen beantwoordde de naoorlogse overlegeconomie in haar structuren grotendeels aan haar eisen, op uitzondering van de onderneming, waar de raad van bestuur niet werd uitgebreid tot de werknemersafgevaardigden. Daarmee werd evenwel het onderliggende ideaal van harmonische sociale verhoudingen nog niet bereikt. In de jaren zestig steunde de beweging de algemene tendens naar een soepele sociale en economische planning of 'programmatie'.

De gestage uitbouw van de overlegeconomie had ingrijpende gevolgen voor de arbeidersbeweging, inzonderheid voor de vakbeweging, waarvan de algemeen-maatschappelijke invloed en het relatieve gewicht in de arbeidersbeweging zelf sterk toenamen. Zo nam het belang van de deskundigen in de studiediensten sterk toe. Maar men mag de breuk met het verleden toch ook niet te scherp stellen : klachten over een te grote invloed van het personeel (de vrijgestelden) op het beleid, over het gewicht van vele passieve leden en over de afstand tussen top en basis vormden lang vóór de jaren zestig al een klassiek refrein.

Het vierde hoofdstuk gaat dieper in op de betekenis van het christelijk karakter voor de beweging en de veranderingen die er daarin zijn opgetreden. Dit christelijk karakter wordt heel ruim opgevat en omvat tevens de integratie van de beweging in de katholieke wereld. Er wordt geschetst hoe de christelijke arbeidersbeweging voor haar programma inspiratie zocht bij de katholieke sociale leer en het personalisme van vooral Franse filosofen en theologen, en hoe zij daarbij merkwaardig pragmatisch bleef. Het religieuze apostolaat had in de Belgische christelijke arbeidersbeweging een heel sociale dimensie : de morele en de materiële 'verheffing' van de arbeider gingen volgens haar hand in hand, en daarom moesten sociale en apostolische actie samen gebeuren in een brede, christelijke beweging (het 'Belgische model'). Overigens stelde de beweging nauwelijks eisen aan haar leden; al van vóór 1940 werd alleen van militanten en leiders een actief sociaal en kerkelijk engagement verwacht. De katholieke wereld vormde toen nochtans een relatief grote eenheid, hoewel er tussen de onderscheiden delen ervan, zo onder meer tussen de verschillende sociale organisaties en tussen de christelijke arbeidersbeweging en de CVP, regelmatig zware spanningen heersten.

Al van in de jaren twintig, maar na de Tweede Wereldoorlog met steeds meer nadruk, kwam er vanuit bepaalde theologische en pastorale middens kritiek op confessionele politieke en later sociale organisaties. Vooral vanuit Frankrijk – we spreken daarom van het 'Franse model' als alternatief voor de Belgische, brede, visie op apostolaat – werd gepleit om het confessioneel karakter van politieke en sociale organisaties af te bouwen en dan ook de onderlinge banden te verbreken opdat de kerk zich volledig zou kunnen toeleggen op haar religieuze taak. De Belgische christelijke arbeidersbeweging heeft zich evenwel met succes tegen deze visie weten te verweren. Tegen de toenemende secularisatie en ontkerstening stond zij echter vrij machteloos : ook binnen de beweging hadden kerk en christendom al van in de late jaren zestig voor steeds minder mensen nog reële betekenis. Toch bleef er een gemeenschappelijke waardengevoeligheid bestaan en bleef er ruimte

voor expliciet religieuze momenten. Overigens werd de verhouding tussen katholieken en socialisten na het schoolpact en de wet-Leburton op de ziekteverzekering niet zozeer meer door ideologische tegenstellingen bepaald - waarvan de betekenis snel afnam - maar veeleer door concurrentie, die ruimte liet voor een vruchtbare samenwerking op politiek en syndicaal vlak maar die tegelijk een al te verre gaande toenadering in de weg stond.

Deze studie bevestigt in het vijfde hoofdstuk de hypothese van de Leuvense historicus Lode Wils dat de christelijke arbeidersbeweging ook na de Tweede Wereldoorlog verstrengeld is gebleven met de Vlaamse beweging. Hoewel de nationale deelorganisaties zoals het ACW zich vanwege hun unitair-nationale structuur zich inzake Vlaamse eisen op de vlakte hebben gehouden - ook inzake de vernederlandsing van het bedrijfsleven - is het Vlaamse karakter van de beweging in Vlaanderen, inzonderheid van de KWB, KAV en KAJ-VKAJ, onloochenbaar. Bovendien hebben heel wat ACW-politici als Geeraard Van den Daele, Jos De Saeger en Jan Verroken op politiek vlak heel wat belangrijke Vlaamse initiatieven genomen. Aan de andere zijde van de taalgrens is het merkwaardig dat, hoewel de Waalse beweging vanouds vooral door socialisten werd gedragen en de katholieken tot ver in de jaren zestig nationaal-Belgisch dachten, heel wat militanten van de franstalige christelijke arbeidersbeweging mede vanuit hun minderheidspositie in de beweging zelf, al in 1945 gevoelig bleken voor de Waalse grieven. De zeker na 1960 snel toenemende Waalse gevoeligheid leidde in de jaren zestig tot ernstige communautaire spanningen in de beweging. De franstaligen, die aanvankelijk vooral voor meer zeggenschap in de beweging ijverden, streefden in de jaren zestig veeleer naar meer autonomie. Toch wisten de nationale deelorganisaties een te blijven, maar ACW en MOC groeiden uit elkaar.

Vooraf in de jaren zestig, dat blijkt in hoofdstuk zes, kreeg het arbeidersvraagstuk - althans volgens de christelijke arbeidersbeweging - enigszins een ander uitzicht. Vier aspecten van deze problematiek worden nader bekeken. Eerst wordt beschreven

hoe de beweging als antwoord op de toenemende diversificatie van de arbeidersstand zichzelf steeds vaker definieerde als een 'werknemers'-beweging en minder als een 'arbeiders'-beweging. Vervolgens wordt de integratie van de bedienden in het ACV geanalyseerd. Ook aan de vrouwen wordt aandacht geschonken : in welke mate bereikte de beweging de vrouwen en welke opvattingen leefden er over de arbeidende vrouw? Wat dat laatste betreft, moet de rol van de KAV/Vie Féminine worden onderstreept. Tenslotte wordt de ietwat bijzondere positie van de LCM in de beweging belicht. Met de uitbreiding van de verplichte sociale zekerheid voor werknemers in 1945 werd de verankering van de LCM in de arbeidersbeweging versterkt, maar hij bleef andere sociale klassen verzekeren en met de veralgemening van de verplichte sociale zekerheid tot allen kreeg hij opnieuw een duidelijk interstandelijk karakter.

De jaren vanaf ca. 1965 tot ca. 1973 zijn ofwel als het einde van een era, ofwel als een nieuw begin, ofwel als beide te beschouwen, maar alleszins gebeurde er zoveel nieuw dat aan deze periode een apart hoofdstuk is gewijd. Het waren de jaren van de contestatie en de heropflakking van de klassenstrijd, waarbij de beweging zelf mee onder vuur kwam. Zij radicaliseerde haar opvattingen aanzienlijk en pleitte voor meer participatie en democratie op alle niveaus - op het werk, in de kerk, in de politiek -, voor een democratischer planeconomie in dienst van de mens-verbruiker en voor meer welzijn naast meer welvaart. Tevens diversificeerde zij haar activiteitenpallet, wat haar geen windeieren opleverde. Maar van de vele dromen kwam niet veel in huis, en dat niet alleen omdat vanaf ca. 1973 een harde en zwaar onderschatte economische crisis uitbrak. Oproepen tot travaillisme of progressieve frontvorming bijvoorbeeld sloegen niet echt aan en integendeel, het syndicaal front dat in de jaren zestig in alle stilte was opgebouwd, vertoonde barsten en de organistarische verzuiling werd opnieuw bevestigd, onder meer in de discussies over het cultuurpact en de herziening van het schoolpact. Maar in Wallonië haakte de MOC zich los van de PSC.

Wanneer we thematisch de evolutie van de christelijke arbeidersbeweging tussen 1945 en 1973 overlopen, valt misschien niet voldoende op hoezeer zij in die dertig jaar van gedaante is veranderd. Ondanks de vele problemen was de beweging in de fifties een duidelijk geheel en droeg zij een duidelijke stempel : zij was katholiek en ouvriëristisch. Apostolaat betekende 'verovering'. De sociale, economische en in Vlaanderen zelfs politieke actie waren daar nauw mee verweven. Dertig jaar later was het gemeenschappelijk engagement vanuit de plaatselijke afdelingen sterk verminderd en in de sociaal-economische takken zo goed als opgedroogd. Bovendien gingen de deelorganisaties ieder hun eigen weg, de gemeenschappelijke behuizing en het gemeenschappelijk bodensysteem verdwenen. Programmatorisch had de beweging een metamorfose ondergaan - maar eenzelfde personalistische grondhouding bleef herkenbaar. De religieuze dimensie was een zaak geworden van een kleine maar niettemin invloedrijke minderheid.

In het besluit wordt de ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging in België vergeleken met deze in Frankrijk en Nederland. De verschillen worden vooreerst in verband gebracht met de verschillende structuur van de beweging in Frankrijk, Nederland en België. In Frankrijk zijn de sociale en de apostolische activiteiten steeds gescheiden geweest, en is er geen politieke christen-democratie tot (blijvende) ontwikkeling kunnen komen. In Nederland is er ook geen bevredigende structuur gevonden voor de diverse activiteiten. De relatie tussen vakbeweging en 'standsorganisatie' werd nooit echt uitgeklaard, waardoor deze laatste uiteindelijk helemaal in de verdrukking kwam. Bovendien wist de Nederlandse KAB/NKV nooit de bedienden, een sterk aan betekenis groeiende groep, te winnen. In België bestond na de oorlog een soepele structuur, die tot op heden stand heeft gehouden en zorgde voor een (relatieve) stabiliteit. Kenmerkend voor deze structuur was enerzijds de grote autonomie en wederzijdse steun voor de deelorganisaties, maar anderzijds ook de mogelijke controle op eventuele devianties.

Misschien tot verrassing van velen blijkt ten tweede dat de christelijke arbeidersbeweging in België heel wat minder confessioneel en klerikaal was dan haar Nederlandse en Franse zusterbewegingen : zo was de invloed van de geestelijkheid in het beleid geringer, werd er pragmatischer omgesprongen met de katholieke sociale leer en was de 'toetredingsdrempel' veel lager. Daardoor was de beweging in België veel minder kwetsbaar voor binnenkerkelijke stromingen die aanstuurden op ontzuiling en deconfessionalisering en voor de crisis in de kerk van de jaren zestig, en 'seculariseerde' zij als het ware mee met haar omgeving. Doordat haar karakter als sociale beweging altijd al zo belangrijk was, veroorzaakte de verzwakking van de christelijke dimensie ten derde geen plotse 'ontdekking' van de arbeidersklasse die de katholieke solidariteit doorbrak, zoals dat in Frankrijk en Nederland wel enigszins gebeurde.

Bij nader toezien blijken evenwel niet alleen ideologische factoren van belang. Essentieel was tevens dat zowel in Frankrijk als in Nederland een fundamentele verandering zich opdrong. In Frankrijk vooral omdat de arbeidersmassa nooit werd bereikt, in Nederland omdat de katholieke arbeidersbeweging in een diepe crisis en verval verkeerde. In dit verband toont een vergelijking van de rol van de deskundigen-intellectuelen in de onderscheiden christelijke arbeidersbewegingen aan hoe deskundigen-intellectuelen vanuit vergelijkbare posities en functies maar vanuit een verschillend perspectief in Nederland en Frankrijk streefden naar andere structuren, maar integendeel in België zochten naar een actuele legitimatie van de bestaande structuren.

Uiteindelijk werd de feitelijke ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging in België bepaald door een veelheid van factoren, waarbij de evolutie in haar identiteit enerzijds en haar groei en machtsuitbreiding anderzijds nauw met elkaar verweven waren, waarbij oorzaak en gevolg sterk op elkaar inwerkten en waarbij het wellicht ook anders had gekund.